

RECENZE

Stanislaw Salmonowicz: Prawo karne oswieconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przelomu XVIII/XIX wieku. Toruń 1966, 294 stran

Autor je dobře znám vědecké veřejnosti i za hranicemi Polska svými četnými pracemi (je mezi nimi i větší monografie o toruňském osvíceném právníku K. B. Steinerovi, srv. o ní Právní obzor 46/1963, s. 435—6), které jsou vesměs věnovány období 18. století a oboru trestního práva. Završením těchto dlouholetých studií je nyní největší velká synthetická práce.

Salmonowicz vymezuje předmět své práce analýzou pojmů absolutismu a osvíceného absolutismu, při čemž dospívá k závěru, že hranice mezi nimi je plynulá a že se neliší v podstatě. Osvícenské hnutí bylo v 18. století rozšířeno po celé Evropě, jeho vliv se projevoval někde jen v plánech a tendencích, jinde přecházel v hmatatelné reformy drobnější nebo zásadnější povahy. Tak tomu bylo i v oboru trestního práva a trestní politiky: osvícenské tendence v trestním zákonodárství různých evropských států měly někde výsledky negativní (Francie) nebo nepřesáhly meze pouhých projektů (Portugalsko, Španělsko) či deklarací (trestní instrukce Kateřiny Veliké z r. 1767, jejíž mimořádně pokrokové zásady se však nedočkal realizace), jinde se dosáhlo důležitých reforem (zmírnění trestů, odstranění tortury — např. Dánsko, Švédsko) a konečně v některých státech byla provedena úplná přestavba trestního práva vypracováním velkých kodifikací (Toskána, Rakousko, Prusko). Salmonowicz však správně upozorňuje na zjev, pro absolutistické státy typický, že totiž k ne nevýznamným reformám trestního práva docházelo i bezprostředním zasahováním panovníků do konkrétních trestních procesů, aniž by se takto vyvolávané změny, někdy i velmi podstatné (u nás na př. faktické zrušení trestu smrti od nastoupení Josefa II. na trůn) nějak projevíly v předpisech trestního práva. Motivem této „kabinetní justice“ bylo záměrné úsilí humanizovat trestní justici, aniž by byly oslabeny odstrašující účinky přísných a mnohdy krutých zákonných trestů.

Největší roli sehrála kabinetní justice v Prusku, kde se osvícenské tendence celé fridericiánské epochy na poli trestního práva projevovaly vlastně jen tímto způsobem. Salmonowicz se probírá kriticky legendami, které kolem panování Bedřicha Velikého navršila oficiální dynastická literatura, nieméně potvrzuje, že tu byl právě touto cestou podniknut první vážný pokus o realizaci postulatů humanitního směru trestního práva v Evropě (str. 201). Na legislativní zakotvení musely ovšem v Prusku čekat humanitární reformy až do r. 1794. Salmonowicz s opatrností a rozvahou analyzuje postup a výsledky pruských kodifikačních prací, jejichž hodnocení se stalo v nedávné době předmětem vážných sporů mezi východo- a západoněmeckou literaturou. Trestněprávní ustanovení konečného textu pruského Landrechtu charakterisuje jako směs osvícenských hledisek a policejních tendencí, která však v konkrétní situaci představovala krok vpřed. Pruský Landrecht měl — ve svých trestněprávních partiích — slušnou technickou úroveň, přinesl zmírnění trestů a značně se přiblížil formální rovnosti před zákonem.

První zemí, jejíž zákonodárství se dokázalo odpoutat od pedantické tradice universitní doktríny trestního práva, byla se svým trestním kodexem z r. 1786 Toskána. Byl zakrátko úplně zastíněn slávou rakouského zákoníku Josefova a dodnes je v literatuře nedoceňován nebo úplně opomíjen, ale v době svého vzniku byl přijat v evropské veřejnosti s opravdovým entuziasmem. Salmonowiczovy soudy o něm jsou o něco skeptičtější: halasná osvícenská frazeologie zákoníku není vždy provedena v konkrétních dispozicích a mezi formou a obsahem vidí nejeden protiklad. Zejména však nebyla toskánským kodexem materie trestního práva vyčerpána, takže reforma nezasáhla trestní právo v celém rozsahu.

Za těchto okolností jeví se Salmonowiczovi, a nepochybně správně, jako klasická země osvícenských trestněprávních kodifikací rakouské soustátí, jehož zákonodárství je věnována největší část knihy. Jeho hodnocení má pro nás přirozeně zvláštní význam. Salmonowicz provádí především důkladný rozbor Tereziány (jeho přínos spočívá v přehledném zhodnocení jejich spleťtých a obširných ustanovení) a dospívá shodně s dosavadní literaturou k závěru, že nepředstavuje ještě výchozí bod reforem, ale spíše závěr starší epochy. Že při analýze Tereziány není věnována pozornost jejímu vztahu k české Josefině z r. 1707, není vinou Salmonowiczovou, nýbrž naší literatury, která nedovedla dosud na jejich těsnou závislost (jež byla jedním z projevů převahy právníků z českých zemí ještě v počátcích rakouských kodifikačních prací) patřičně upozornit. Srovnání jejich obsahu dovolilo by možná charakterizovat význam Tereziány v některých směrech přesněji. Tak zejména by bylo nutno přiznat asi přece jen větší význam omezení akuzacího procesu v Tereziáně (Salmonowicz na str. 76 pozn. 105 mluví pouze o akcentování inkvizičního procesu). Soukromožalobný princip ovšem z rakouského trestního řízení nikdy úplně nezmizel (v ČSSR ho odstranil až trestní řád z r. 1950), přece však ustanovení Tereziány — sám text jejího čl. XXIV je v tomto směru dosti výmluvný — přivedla ho prakticky k bezvýznamnosti a představují tak ve vývoji trestní represe významný mezník, kterým byl dovršen staletý proces rozšiřování veřejného zájmu na tomto poli.

Po stručném zhodnocení některých důležitých reforem trestního práva na konci vlády Marie Terezie otvírá Salmonowicz další výklad bystrou charakteristikou josefinismu, který správně chápe nikoli pouze jako určitý typ poměru státu a církve, jak je to obvyklé v části novější rakouské literatury, nýbrž jako celek vnitřních reforem Josefa II. Jejich vyvrcholením na poli trestního práva byl josefinský trestní zákoník z r. 1787, jemuž autor — plným právem — přiznává mimořádné postavení ve světovém vývoji. Zdůrazňuje především samostatnost jeho tvůrců, kteří se dokázali odpoutat daleko víc od obecnoprávní tradice, než na př. zákonodárci prusí. Jako první na světě nabyt tento zákoník výlučné platnosti a provedl úplně zásadu *nullum crimen sine lege*, jež byla kardinálním požadavkem měšťanstva v oboru trestního práva. Podrobný rozbor a zhodnocení jeho ustanovení, které Salmonowicz podává, je nemalým přínosem i pro dějiny státu a práva v českých zemích. Podrobně jsou probrány dále i kodifikační práce devadesátých let, jejichž výsledkem byla osnova Haanova a Západohaličský trestní zákoník z r. 1796, a konečně trestní zákoník z r. 1803, který se podle Salmonowicze neliší od západohaličského meritorně, ale pouze redakčně. Zákoník z r. 1803 znamenal vcelku další pokrok proti Josefině, zejména citelným zmírněním trestů na svobodě. Salmonowicz to vykládá poměrnou politickou stabilizací v Rakousku na počátku 19. století, jež umožnila josefinským byrokratům udržet linii osvícenského humanitarismu. Zda to byla zásluha především Sonnenfelsova, jak se domnívá autor na str. 113, 143 a 153, nepokládám za tak nepochybné. Sonnenfels se v devadesátých letech dostal poměrně dosti napravo — ilustrují to mnohá jeho stanoviska při kodifikaci občanského práva — ale ovšem při neexistenci podrobné

monografie o tomto protagonistovi středoevropského osvícenství je těžko tu činit závěry určité.

Bilanci osvíceného trestního zákonodárství v Rakousku vidí Salmonowicz v překonání teologické koncepce trestního práva a v jeho přebudování na laicizovaných etatisticko-utillaristických základech, v provedení zásady *nullum crimen sine lege*, v omezení katalogu deliktů (zejm. vypuštění trestných činů proti náboženským dogmatům) a zejména v podstatné přeměně systému trestů. Účelem trestu v osvíceném zákonodárství přestává být odplata, ale nestala se jím ani náprava pachatele, jak to žádala humanitární literatura, nýbrž, jak odpovídalo duchu absolutistické vlády, především odstrašovací účinek. Přestože byl trest smrti po přechodném zrušení v rakouském právu zase obnoven, byl systém trestů zákoníku z r. 1803 ve srovnání např. s Tereziánou nekonečně mírnější, a dokonce mírnější, než tresty v buržoazním napoleonském Code pénal (zajímavé srovnání na str. 160).

Tyto vymoženosti trestního zákonodárství v Rakousku, kde bylo více než v kterékoli jiné zemi spojeno s vývojem kodifikací, reprezentují dosti typicky hlavní výsledky osvíceného absolutismu na tomto poli v Evropě vůbec, které Salmonowicz v závěru důvtipně srovnává s prvními buržoazními trestními zákoníky (Francie 1810, Bavorsko 1813). Kodifikace osvíceného absolutismu a buržoazních revolucí neliší se podle jeho mínění podstatně, protože jejich společným podkladem byly zájmy měšťanstva, formulované humanitární literaturou. Neshledává především, že by mezi nimi byl zásadní rozdíl v systému trestů, zejména ne v tom smyslu, že by buržoazní kodexy zaváděly represí mírnější. Na druhé straně stejně tak odmítá názor, že by se v buržoazních zákonících vystupňovala represe trestných činů proti majetku. Okruh trestných činů a jejich hierarchie v absolutistických i buržoazních kodexech přelomu 18. a 19. století nevykazují zásadních rozdílů. Hlavním pokrokem Code pénal je jen důslednější provedení formální rovnosti před zákonem. Jinak se jeví v přechodném období mezi feudalismem a kapitalismem předpisy trestního práva vcelku jako třídne obojetné, a rozhodující pro jejich sociálněpolitickou klasifikaci musí být vždy jen charakter soudně-policejního aparátu, který je pověřen jejich realizací, čímž jedině je možno vysvětlit recipování zákoníků z doby absolutismu i do kapitalistické éry. Závěr, který by pravděpodobně bylo možno — *mutatis mutandis* — rozšířit i na kodifikace této doby z ostatních právních odvětví.

U prací z novověkých dějin státu a práva, které se obírají obecnější tematikou, nabývají heuristické obtíže, které lze i u mediévalní tematiky překonávat jen s nejvyšším úsilím, takových rozměrů, že přesahuje lidské síly shromáždit a zvládnout v úplnosti všechny zachovaný pramenný materiál. Objektívni omezení v tomto směru určují pak i jedinou možnou pracovní metodu. Salmonowiczova kniha, pevně opřená především o úplné proniknutí autentických zákonných textů, jejichž souvislosti jsou vysvětlovány z literatury — kterou dokázal shromáždit s imponující úplností — představuje zdařilou ukázkou opravdu plodného přístupu k nesnadnému tematu. Její hlavní přínos je zcela zákonitě nejen v jednotlivostech, nýbrž daleko víc v zjemnělé abstrakční myšlenkové práci, spojené s logickým zpracováním a sociálněpolitickým rozbohem širokého okruhu společenských jevů a jejich složitých vzájemných souvislostí. Pro studium vývoje trestního práva v českých zemích v 18. století vytyčuje Salmonowiczova kniha solidně založené hlavní vývojové linie, z nichž bude moci vycházet i naše speciální bádání. Salmonowicz tu za nás vykonal kus práce, který byla česká právněhistorická literatura vědecké veřejnosti už dávno dlužna.

Jiří Klabouch